

UOT 82.0:002.6

SAHAB ƏLİYEVƏ

HÜSEYN RAZİ VƏ “ŞƏRQ QAPISI” QƏZETİ

Məqalədə Hüseyn Razinin “Şərq qapısı” qəzetindəki fəaliyyəti tədqiq edilmiş, onu publisistikaya bağlayan əsas məqamlar diqqətə çatdırılmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, Razi doğma yurdunun ictimai-siyasi problemlərini bədii yaradıcılığında təsvir etməklə kifayətlənməmiş, bu məsələlərin qəlbində, düşüncəsində yaratdığı əks-sədanı daha geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq üçün davamlı olaraq publisistikaya müraciət etmişdir. “Şərq qapısı” qəzetinin həm H.Razinin istedadlı bir publisist kimi yetişməsində, həm də Naxçıvandakı bir sıra ədəbi qiüvvələrin Hüseyn Razi məktəbindən keçərək formalaşmasında oynadığı rol konkret nümunələr əsasında müəyyən olunmuşdur. Məqalədə, həmçinin onun ictimai-siyasi və ədəbi-tənqidi məqalələrinin 1950-1990-cı illər Naxçıvan həyatının öyrənilməsindəki əhəmiyyəti vurğulanmış, yazılarının yaşadığı dövr və mühitin səviyyəvi cəhətlərini, cəmiyyətin ümumi mənzərəsini əks etdirməsi də diqqətə çatdırılmışdır.

Açar sözlər: Naxçıvan ədəbi mühiti, Hüseyn Razi, “Şərq qapısı” qəzeti, publisistika.

XX əsr Naxçıvan ədəbi-mədəni mühitinin görkəmli nümayəndələrindən olan Hüseyn Razi yarım əsrə yaxın ədəbi, publisistik fəaliyyəti müddətində qələmə aldığı bədii əsərləri, məqalələrində dövrünün ən mühüm mətləblərini ustalıqla işıqlandırmış, Vətəninə, xalqına olan dərin sevgisini ən səmimi duyğularla ifadə etmiş, gördüyü haqsızlıqlara qarşı barışmaz mövqe tutaraq, xalqına, ədəbiyyatımıza sədaqətlə xidmət göstərmişdir. Şair, nasir, dramaturq, publisist kimi tanınan H.Razinin 14 kitabı çap olunmuş, yüzlərlə ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələri müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunmuş, 6 pyesi tamaşaya qoyulmuşdur. O, bir çox şair və yazıçının üzə çıxarılması, istiqamətləndirilməsi və ədəbi mühitdə parlamasında mühüm rol oynamış, akademik İsa Həbibbəylinin də qeyd etdiyi kimi “Naxçıvanda yaşayıb-yaradan yazıçı və şairlər “Şərq qapısı” qəzetində və Hüseyn Razi ədəbi məktəbində yetişib formalaşmışlar” [2, s. 367].

H.Razinin yaradıcılığında bədii əsərləri ilə yanaşı, publisistikası da aparıcı mövqe tutmuş, “uzun illər ərzində “Şərq qapısı” qəzetində “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsinə uğurla rəhbərlik etmiş görkəmli şair Hüseyn Razi “Ədəbiyyat səhifələri” vasitəsilə ədəbi mühiti idarə etmişdir” [2, s. 366]. “Publisistika – zamanın, mühitin tələblərinə müvafiq olaraq yaradıcılıq potensialını aktiv ictimai fəaliyyət üsuluna çevirmək vasitəsi, sənətkarın həyata nüfuzunun başlıca barometri, mövcud problemin həlli istiqamətində düşünməyə və hərəkətə sövq edən yeni fikir, ideya, enerji ötürücüsüdür” [9]. Bu mənada ədəbi fəaliyyətə 1941-ci ildə “Şərq qapısı” qəzetində çap olunan “Partizanın andı” şeiri ilə başlayan, “Şərq qapısı” şeir məktəbinin yaradıcısı [2, s. 381] hesab olunan Razinin “Azərbaycanın o vaxtkı mətbuat orqanlarının hamısında (“Göyərçin” jurnalı istisna olmaqla)” [3, s. 110] yüzlərlə yazısı çap olunmuşdur. Onun mövzuca rəngarəng, aktual məzmunu malik məqalələri Azərbaycanın bir çox mətbuat orqanlarında – “Azərbaycan müəllimi”, “Azərbaycan gəncləri”, “Kommunist”, “Azərbaycan pioneri”, “Möhtəşəm Azərbaycan”, “Güney”, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Sovet kəndi”, “Leninçi”, “Şərq qapısı”, “Sovet Naxçıvanı”, “Советская Нахичевань”, “Бакинский рабочий” qəzetlərində, “Kənd həyatı”, “Azərbaycan”, “Ulduz”, “Elm və həyat” jurnallarının səhifələrində dərc olunmuş, yazılarında yaşadığı dövr və mühitin səviyyəvi cəhətləri, cəmiyyətin ümumi mənzərəsi konkret faktlar əsasında əks olunmuşdur.

H.Razinin publisistikasının mühüm qolunu ictimai-siyasi məzmunlu məqalələri təşkil edir. “Sayı 700-dən çox olan bu yazılarda Naxçıvanın ictimai-siyasi həyatı, sənayesi, kənd

təsərrüfatı, xalq təsərrüfatı, mədəni-məişət şəraiti, maarifi, səhiyyəsi, tikinti və quruculuq işləri, rabitə sistemi, istehsal və xidmət sahələri, ədəbi mühiti, müəyyən sahələrdəki nöqsanları, bir sözlə 1950-1990-cı illər Naxçıvanın hərtərəfli ümumi siması öz əksini tapmışdır. Bu məqalələri həmin dövr Naxçıvan həyatının güzgüsü adlandırmaq olar” [5, s. 62]. Publisistikanın “siyasi mübarizlik, müasir həyatı və hadisələri tənqidi cəhətdən təhlil və tədqiq etmək, siyasi-ictimai problemlərin ən mühüm ifadə vasitəsi olması” [1, s. 152] kimi cəhətləri H.Razini də publisistikaya bağlayan ən mühüm məziyyətlərdəndir. Razi doğma yurdunun ictimai-siyasi problemlərini bədii yaradıcılığında təsvir etməklə kifayətlənməmiş, bu məsələlərin qəlbində, düşüncəsində yaratdığı əks-sədanı daha geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq üçün davamlı olaraq publisistikaya müraciət etmişdir. Müəllif bu istiqamətdəki yazıları ilə dövrünün “bir sıra aktual problemləri, quruculuq işləri, əmək qəhrəmanları, sülh arzuları, müharibə dəhşətlərinə etiraz, maarif-mədəniyyət sahəsindəki uğurlar” [6, s. 160] və başqa məsələlərini təsvir edərək, öz ədəbi-ictimai mübarizəsinin təsir dairəsini daha da genişləndirmişdir. Onun “mətbuatda dərc etdirdiyi yazılarının bir qismi imzasız, digər qismi isə “Hüseyn Razi”, “H.Razi” və “H.Rzayev” imzaları ilə çap olunmuşdur. İmzasız məqalələrin əksəriyyəti “Şərq qapısı” qəzetində dərc edilən bəzi baş məqalələr və “Bizim təqvim” rubrikası ilə müxtəlif şair və yazıçılara həsr olunan yazılardır” [4, s. 12]. 1947-ci ildən “Şərq qapısı” qəzeti ilə əməkdaşlığa başlayan Razi, 1949-1952-ci illərdə həmin qəzetdə şöbə müdiri, 1955-1959-cu illərdə ədəbi işçi, 1962-1989-cu illər ərzində isə sözügedən qəzetin “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. Məqalələri respublika daxilində bir sıra mətbuat səhifələrində dərc olunsa da, onun publisist kimi yetişməsində “Şərq qapısı” qəzetinin mühüm rolu olmuşdur. Əlli ilə yaxın bu qəzetdə müxtəlif məzmunlu məqalələrlə çıxış edən H.Razinin publisistikasının əsasını “Şərq qapısı”nda dərc etdirdiyi yazıları təşkil edir. Akademik İ.Həbibbəylinin sözləri ilə desək, “Şərq qapısı” böyük elmin və ədəbiyyatın, maarifçiliyin və publisistikanın açıq və işıqlı bir qapısıdır. Xalq yazıçıları Mirzə İbrahimov, Əli Vəliyev, Hüseyn İbrahimov, görkəmli şair Hüseyn Razi, istedadlı qələm sahibi Elman Həbib, ədəbiyyatımızın sonrakı istedadlı nəsilləri - Vaqif Məmmədov, Xanəli Kərimli, Asim Yadigar, Muxtar Qasımzadə, Hüseyn Bağır, Elxan Yurdoğlu... “Şərq qapısı”nın ədəbiyyat mühitindən, bu qəzetin mühitində formalaşan ənənələrdən pay almışlar, faydalanmışlar” [2, s. 381-382]. Doğrudan da, “Şərq qapısı” qəzetinin həm H.Razinin istedadlı bir publisist kimi yetişməsində, həm də Naxçıvandakı bir sıra ədəbi qüvvələrin Hüseyn Razi məktəbindən keçərək formalaşmasında böyük rolu olmuşdur.

Publisistik fəaliyyətə 1948-ci ildə “Şərq qapısı” qəzetində dərc olunan “Çobanın qoçaqlığı” məqaləsi ilə başlayan Razinin felyeton, oçerk, məktub, müsahibə, replika, rəy, çıxış, gündəlik qeyd və xatirə və başqa janrlarda qələmə aldığı yazıları dövrünün ən mühüm ictimai-siyasi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Onun publisistikasında Naxçıvan Muxtar Respublikasının tərəqqisi, gözəlliyi, inkişafı, sənayesi, kənd təsərrüfatı və mədəni quruculuq sahəsindəki nailiyyətləri, mədəniyyət, incəsənət və ədəbiyyat sahəsindəki uğurların təsviri, II Dünya müharibəsində iştirak edən naxçıvanlı döyüşçülərin şücaət və qəhrəmanlığı, Arpaçay dəryaçasının inşası, müxtəlif peşə və təsərrüfat sahələrində çalışan əmək adamlarının uğurları, görülən işlərə tənqidi yanaşma, müşahidə edilən nöqsanların obyektiv şəkildə dəyərləndirilməsi məqamları əsl publisist məharəti ilə işıqlandırılmışdır. 1950-1990-cı illər Naxçıvan ictimai-siyasi və mədəni həyatında elə bir məqam tapılmaz ki, H.Razi qələmi ilə ictimailəşməsin. Yüksək istedad və zəngin dünyagörüşündən irəli gələn məqamdır ki, “Şərq qapısı” qəzetinin əsas müxbirlərindən biri kimi ən mühüm tədbir, görüş, səfər təəssüratlarının işıqlandırılması H.Raziyə həvalə olunmuşdur. Onun SSRİ tərkibindəki respublikalara səfər

təəssüratlarını əks etdirən oçerkləri, yol qeydləri, etüdləri, xatirələri, Bakıda və Naxçıvanda keçirilən ədəbiyyat və incəsənət günlərində, gənc yazıçıların respublika müşavirəsində, “Şərq qapısı” qəzetinin müxtəlif şəhərlərdə təşkil etdiyi oxucular konfransında və dəyirmi masalardakı çıxışları, ölkənin bir sıra tanınmış dövlət və incəsənət xadimləri ilə müsahibələri, müxtəlif sahələrdə müşahidə etdiyi nöqsanların tənqidinə həsr etdiyi replika, felyeton və satiraları, Azərbaycanın bir sıra ədəbiyyat, incəsənət və mədəniyyət xadimləri və onların Naxçıvanla əlaqələrinin əks olunduğu məqalələri onun peşəkar jurnalist məharətini göstərən əhəmiyyətli publisistika nümunələridir. Eyni zamanda “Şərq qapısı” qəzetindəki əksər baş məqalələrin yazılmasının H.Raziyə həvalə olunması qəzetdəki əhəmiyyətli mövqeyinin göstəricisi, ona oxucu sevgisi qazandıran yüksək istedadının, zəhmətsevərliliyinin nəticəsi idi.

H.Razi “Şərq qapısı” şeir məktəbinin yaradıcısı kimi bir çox gənc şair və yazıçının formalaşması və ədəbi mühitdə parlamasında da mühüm rol oynamışdır. O, həmin qəzetdə “Ədəbiyyat və incəsənət” şöbəsinə rəhbərlik edərək yeni nəsillə yazıçı və şairlərin üzə çıxarılması və istiqamətləndirilməsində mühüm rol oynamaqla yanaşı, “çap etdirdiyi ədəbi icmalar dövrün yaradıcılıq mühitinin həm salnaməsi, həm də inkişafın istiqamətlərini müəyyən edən bələdçisi olmuşdur” [2, s. 367]. Onun “Söz ürəkdən gələndə”, “Dolğun misralar axtarışında”, “Məqsəd gözəl olsa da”, “Fikir təzələnsin, söz təzələnsin” yazılarında həmin dövrdə yaradıcılıqla məşğul olan gənc şair və yazıçılar haqqında məlumatlar verilmiş, onların yaradıcılıqlarındakı üstün cəhətlər, çatışmazlıqlar, eyni zamanda Razinin gənclərə olan irad və tövsiyələri geniş şəkildə işıqlandırılmışdır. 1976-cı ildə yazılan “Söz ürəkdən gələndə” yazısında muxtar respublikada istedadı ilə fərqlənən bir sıra gənc ədəbiyyat həvəskarlarının – Vaqif Kərimov, Vaqif Məmmədov, Abbasqulu Mirzəyev, Budaq Təhməzov, Mahmud Novruzov, Püstəxanım Məmmədova, Hüsəməddin Tağıyev, Həsənəli Eyvazov, Yunis Məmmədov və başqalarının şeirləri təhlil olunmuş, irad və tövsiyələr nəzərə çatdırılmışdır: “Söz ürəkdən gəlməlidir. Belə olduqda misraların düzülüşündə sərrastlıq, sətirlərdə ahəngdarlıq, sözlərdə musiqi, fikirlərdə dərin səmimiyyət və hərarət özünü göstərir. Bugünkü şeir müasirlərimizin yüksək estetik zövqünə, arzu və mühakimələrinə ahəngdar olmalı, öz cazibəsi və qüdrəti ilə ürəklərə yol tapmalıdır. Ədəbiyyat həvəskarları həmişə axtarışda olmaqla, sözçülükdən qaçmalı, fikrin lakonik, məna çalarlarının aydın, ideya istiqamətinin parlaq və səfərbəredici olmasına daha çox diqqət yetirməlidirlər” [7]. Müəllifin bu istiqamətdə qələmə aldığı digər yazıları da eyni xarakterlidir. Hər birində ayrı-ayrı gənc şairlərin şeirləri təhlil süzgəcindən keçirilmiş, üstün və nöqsanlı tərəfləri aydınlaşdırılmış, gələcək uğura gedən yolun əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir: “Şeir çox yüksək duyğuların və gözəl fikirlərin sintezi olmaqla istedad və ağır zəhmət bahasına yaranır. Biz istedadlı gənclərə xatırlatmaq istəyirik ki, tələmədən, səylə yazıb öz şeirlərinin dolğun və yüksək bədii səviyyədə olmasına çalışsınlar. Yaxşı şeirlər üçün mətbuatın səhifələri həmişə açıqdır. İstedadına və zəhmətinə güvənib ədəbi yaradıcılığa başlayan gənclərə “uğur olsun” deyirik” [8].

Sonrakı illərdə H.Razi məktəbində püxtələşən əksər yazıçı və şairlərin xatirələrində öz müəllimlərinə yüksək ehtiram və etiraflarının ən səmimi duyğularla təqdim olunması onun zəhmətinin, tələbəçiliyinin hədəf getmədiyini bir daha sübut edir. Vaqif Məmmədovun, İbrahim Yusifoğlunun, İncilab Orxanın, Rüstəm Behrudinin və başqalarının yazılarında H.Raziylə bağlı xatirələri yüksək sevgi ilə təqdim olunmuşdur. V.Məmmədovun “Mənim yaddaşımda yaşayan Hüseyn Razi” yazısına nəzər yetirək: “Hüseyn Razinin şeirə, sənətə necə tələbkər olduğunu, kimliyindən asılı olmayaraq zəif yazanları redaksiyanın hündərinə belə buraxmadığını bildirdim. Yazımın çap olunacağını deyəndə sevincdən gözlərim yaşardı...18-

19 yaşlarımdan bu sevinci mənə bəxş edən, məni nəsə yazıb yaratmağa ruhlandıran, bəlkə də, Hüseyn Razinin ilk qayğısı oldu” [3, s. 58]. R.Behrudinın da xatirələrində H.Raziylə bağlı məqamlar diqqətəlayiqdir: “Mən H.Razini şəxsən 1979-cu ildə yaxından tanıdım. Ordubadda dağ kəndində dərs deyirdim. Yazılarımı ora (redaksiyaya) aparmışdım. Baxdı və heç nə demədi. “Şərq qapısı”nın növbəti nömrəsində böyük bir yazıyla mənim şeirlərimi çap eləmişdi. Onun yazısı mənə yazılmış ilk “uğurlu yol” idi” [3, s. 88]. H.Razi İ.Yusifoglunun xatirələrində də yaşayır: “Son sözü qəti və ciddi oldu: Cavan oğlan, hər şeydə güzəşt olar, ancaq poeziyada yox. Zəif şeirlərini ömründə dərc etməyəcəyəm. Çox oxu, az yaz, ancaq oxucu qəlbini ovsunlayan şeirlərin müəllifi ol!” [3, s. 98]. İncilab Orxanın “Sözü diri olanın özü də həmişə diridir...” yazısı da bu baxımdan maraqlıdır: “Hüseyn Razi sanki ürəyimin qanı ilə yoğrulmuş şeirlərin üzərində elə bir əməliyyat apardı ki, sınıan ehkamlar, dağılan ideoloji şəbəkələr bir yana, mən hətta içimdə də nələrinə çilik-çilik olduğunu hiss etdim. Mən heç bir söz demədən və heç bir qeyri-etik hərəkətə yol vermədən “şil-küt” olmuş o şeirləri götürüb redaksiyanı tərk etdim və bir də heç zaman o binaya ayaq basmadım” [3, s. 92]. Və bunun kimi onlarla qələm əhlinin formalaşması və istiqamətlənməsində H.Razinin və “Şərq qapısı” qəzetinin mühüm rolu olmuş, burada dərc olunan tənqidi məqalələr gənc yazarların gələcək istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Doğrudan da, Naxçıvan ədəbi mühitinin əksər nümayəndəsinin ilkin yaradıcılıq məktəbi olan “Şərq qapısı” qəzetinin və həyatını istedadlı, yaradıcı ədəbi gəncliyin formalaşmasına həsr etmiş H.Razinin yüksək tələbkarlığının nəticəsidir ki, bu gün muxtar respublikamızın ədəbi mühiti istedadlı şair və yazıçılarla təmsil olunur. Bu mənada Naxçıvanda yaşayıb-yaradan və formalaşan ədəbi nəsillər “Şərq qapısı” qəzetinə və müəyyən zaman kəsiyində bu qəzetin ədəbiyyat məktəbini formalaşdıran H.Raziyə minnətdar olmalıdırlar.

Nəticə olaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, əsas həyat amalı Naxçıvana xidmət olan, bədii və publisistik yaradıcılığında doğma torpağının ictimai-siyasi problemlərini ustalıqla işıqlandıran, yaradıcı ədəbi gəncliyin formalaşması istiqamətində bütün qüvvəsi ilə çalışan H.Razinin “Şərq qapısı” qəzetindəki fəaliyyəti və dərc etdirdiyi yazıları 1950-1990-cı illər Naxçıvanın ictimai-siyasi və mədəni həyatının öyrənilməsində qiymətli mənbə, əhəmiyyətli qaynaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev İ. Ədəbiyyat, mətbuat və publisistika problemləri. Bakı: Elm, 2008, 504 s.
2. Həbibbəyli İ. Nuhçıxandan-Naxçıvana. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 846 s.
3. Hüseyn Razi-80. Xatirələr işığında. Bakı: Nurlan, 2004, 256 s.
4. Hüseyn Razi. Biblioqrafiya. Naxçıvan: Əcəmi, 2015, 304 s.
5. Xəlilov F. Naxçıvanın elmi, ədəbi və mədəni mühiti: tədqiqlər. İkinci kitab. Naxçıvan: Əcəmi, 2019, 200 s.
6. İsmayılov N. Hüseyn Razinin yaradıcılıq yolu. Bakı: Elm, 2003, 248 s.
7. Razi H. Söz ürəkdən gələndə. “Şərq qapısı” qəz., Naxçıvan, 1976, 29 iyul.
8. Razi H. Məqsəd gözəl olsa da. “Şərq qapısı” qəz., Naxçıvan, 1977, 14 dekabr.
9. <http://edebiyatqazeti.az/news/diger/1891-elcin-mehreliyev>

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: sahabaliyeva89@gmail.com

Sahab Aliyeva

HUSSEİN RAZI AND “SHARG QAPISI” NEWSPAPER

The paper has investigated activity of Huseyn Razi in “Sharg qapisi” newspaper, and highlighted the key points that link him to publicity. It has been noted that Razi was not content with describing the socio-political problems of his native land in his artistic creativity, and constantly appealed to the publicity to convey the reflection he created in his mind and heart to the wider audience. The role of “Sharg qapisi” newspaper in the development of H.Razi as a talented publicist, as well as in the formation of a number of literary writers in Nakhchivan through the Hussein Razi School has been determined on concrete examples. The article also emphasizes the importance of his socio-political and literary-critical articles in the study of Nakhchivan’s life in the 1950s and 1990s, reflecting the level of the period and environment of his writings, and the general picture of society.

Keywords: *Nakhchivan literary environment, Hussein Razi, “Sharg Qapisi” newspaper, publicity.*

Сахаб Алиева

ГУСЕЙН РАЗИ И ГАЗЕТА «ШЕРГ ГАПЫСЫ»

В статье изучена деятельность Гусейна Рази в газете «Шерг гапысы», освещены основные моменты, связывающие его с публицистикой. Было отмечено, что Рази не довольствуясь описанием социально-политических проблем своей родины, в своем художественном творчестве постоянно обращается к общественности с просьбой донести до широкой аудитории то отражение, которое он создал в своем разуме и сердце. На основе конкретных примеров была определена роль Рази в его становлении как талантливого публициста, так и в формировании ряда литературных сил в Нахчыване, проходя через школу Гусейна Рази. В статье также подчеркивалось значение ее общественно-политических и литературно-критических статей в изучении жизни Нахчывана в 1950-1990 годах, подчеркивалось их значение, отражающее уровень жизни и окружающей среды, общую картину общества.

Ключевые слова: *литературная среда Нахчывана, Гусейн Рази, газета «Шерг гапысы», публицистика.*

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:**İlkin variant 16.10.2019****Son variant 08.01.2020**